

Отримано 28.07.2023
Голова спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.032
Д.Ф.Н., проф. Бровко О.О.
Олександрівна

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.032
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору філологічних наук, професору
завідувачу кафедри української літератури,
компаративістики і гринченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Бровко Олені Олександрівні

Рецензія

Жигун Сніжани Віталіївни, доктора філологічних наук, доцента, доцента кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу Тельця Юрія Володимировича «Гедонізм як посттоталітарна літературна стратегія (на матеріалі сучасної української прози)», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки.

1. Актуальність теми дослідження

Дослідження сучасної літератури сприяють селекції, формуванню основного нарративу та канону, а також оцінці тенденцій літературного процесу. Обраний дисертантом аспект (аналіз сучасної літератури як посттоталітарної) має особливу актуальність, оскільки проблема взаємовпливу суспільства і мистецтва в останні роки стала широко обговорюваною. Тривалий час літературознавці розглядали стратегії спротиву тоталітаризму, наснажені ідеями націоналізму. У центрі уваги дослідників були опозиції метрополії-колонії, влади-підкорення, своїх-чужих. Пропозиція дисертанта розглянути літературну стратегію спротиву, що спирається на ідеї лібералізму, є оригінальною і своєчасною. Сучасна українська культура прагне широкого представлення в європейській спільноті. Інтерпретація літератури з позицій національної особливості може

бути цікава своєю відмінністю від інших літератур, а лібералізм звертає увагу на універсальні концепти, що будуть спільними для багатьох посттоталітарних культур. Інтерпретація української літератури з таких універсальних позицій ефективно просуватиме її до європейського читача.

Вибір гедонізму за предмет дослідження посилює актуальність цієї роботи, оскільки пов'язує її із проблематикою сучасної масової культури, з її увагою до широкого спектру задовольень, доступних людям у наш час, і переконаністю, що задоволення – є метою життя людини. Розгляд гедонізму як предмету літературознавчого аналізу постмодерністського художнього твору та як посттоталітарної літературної стратегії оновлює літературознавчу методологію, є потрібним та актуальним.

2. Наукова новизна результатів дослідження

Західні науковці досліджують гедонізм у контексті культури споживання. Юрій Телець розглядає його як наслідок тривалих обмежень, яких люди зазнавали у тоталітарному суспільстві. Послідовно обґрунтовуючи свою концепцію, він пропонує нові ідеї для аналізу сучасного етапу розвитку української літератури. Крім цього, дисертант розробив описову модель інтерпретації постмодерних творів на основі аналізу тілесного і позатілесного способів отримання задоволення та техніці їх представлення у художньому тексті. Отже, *новизну рецензованого дослідження* становить як пропозиція залучити гедонізм для формування наративу про сучасний літературний процес, так і створена модель аналізу тексту під кутом зору гедонізму як компенсаторного механізму.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Теоретичне значення цієї роботи не викликає сумнівів, оскільки вона пропонує нові перспективні ідеї для інтерпретації творів сучасної літератури. Обґрунтування гедонізму як посттоталітарної художньої стратегії здатне змінити традиційний наратив історії сучасної літератури (і мистецтва в цілому), розширити проблематику аналізу сучасних текстів та запропонувати нові оригінальні інтерпретації цих текстів. У перспективі таке зміщення

уваги може спричинити переоцінку літературних репутацій. Розроблена дисертантом система дескрипторів тілесного і позатілесного механізмів реалізації задоволення поглиблює методологію аналізу персонажа.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що запропоновані ідеї мають широкі перспективи використання у подальших дослідженнях літератури українського постмодернізму, а також літератури країн Варшавського договору, що мали подібний досвід тоталітаризму. Також висновки дослідження можуть бути використані під час викладання історико-літературних курсів, для розробки проектів, що популяризують сучасну літературу.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження зумовлена глибоким опрацюванням теоретичних джерел від античних часів до сьогодення та докладним аналізом художніх текстів. Висновки зроблені на підставі аналізу творів десяти авторів, що дозволяє говорити про те, що отримані дисертантом результати мають не випадковий, а узагальнюючий характер. Таким чином, *слід визнати, що наукові положення, висновки дослідження оцінюємо як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані та достовірні.*

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією. Дисертант ставив собі за мету створити дескрипторну модель гедонізму як інтерпретаційної стратегії посттоталітарної літератури та застосувати її до аналізу прозових творів сучасної української літератури. Цієї мети він досяг. Робота представляє новаторський погляд на особливості розвитку прози на сучасному етапі, що актуалізує ті теми та якості тексту, що досі перебували на маргінесі дослідження та інтерпретації.

Опрацювання філософської літератури (від Арістіппа з Кирени до Дж.Пайпера) допомогло дисертанту осмислити гедонізм як морально-філософську доктрину та виявити її модифікації у сучасній культурі. Докладний аналіз постколоніальних студій та досліджень соцреалізму

дозволили обґрунтувати гедонізм як художню стратегію літератури посттоталітарної доби. Реалізацію цієї стратегії дисертант вбачає у низці топосів тілесного і позатілесного способів задоволення, представлених у сучасній прозі. Переконливість обґрунтування причин виникнення гедоністичної стратегії як реакції на узалежнення людини від державних цілей у соцреалістичних творах свідчить про опанування історико-літературним методом. Створена модель інтерпретації творів через ідеї гедонізму дає підстави вважати, що дисертант володіє структурно-семантичним, порівняльно-типологічним, герменевтичним методами, а також низкою інших, що були допоміжними.

6. Апробація результатів дослідження

Отримані результати дослідження висвітлено у 8 наукових публікаціях, з яких 4 статті вийшли у наукових виданнях, включених на дату оприлюднення до переліку фахових видань України, ще 4 публікації додатково висвітлюють результати дослідження. Основні положення дисертації також були апробовані під час 11 наукових конференцій (зокрема, у Києві, Дніпрі, Переяславі, Чернігові, Вінниці, Львові, а також Ризі та Венеції упродовж 2019-2022 років). Публікації та виступи відбивають головні ідеї роботи та її результати, презентуючи модель тлумачення й інтерпретації художніх текстів крізь призму гедоністичного дискурсу.

7. Структура та зміст дисертації.

Структура дисертації відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії. У вступі Юрій Телець наголошує на актуальності дослідження, чітко формулює мету і завдання, визначає предмет і об'єкт дослідження, ретельно описує теоретико-методологічну базу і методи дослідження та визначає новизну свого дослідження, з якої випливає теоретичне і практичне значення роботи.

У першому розділі «Посттоталітарнелітературознавство та модель гедонізму» дисертант розглядає головні ідеї постколоніальної теорії та дискусійні моменти інтерпретації української літератури крізь цю призму.

Спираючись на дослідження соцреалізму, дисертант обґрунтовує свою пропозицію розглядати гедоністичну художню стратегію як реакцію на ідеологічні вимоги до концепції людини у літературі радянського часу. Після розгорнутого аналізу філософської концепції гедонізму, дисертант пропонує розглядати гедонізм як внутрішньотекстову, наратологічну категорію, через яку розгортається оповідь твору.

У другому розділі «Гедоністичні моделі «тілесності» належно схарактеризовано категорію «тілесності» та осмислення її у сучасній культурі. На підставі цього виокремлено мотиви тілесного задоволення, що представлені в текстах сучасної літератури (С.Андрухович, Я.Литвин, С.Жадана, А.Дністрового, К.Бабкіної). Зокрема, такими мотивами визначено споживання їжі та алкоголю, фізична робота і сексуальні практики. Також дисертант розглядає локуси, у яких ці мотиви реалізуються.

Третій розділ висвітлює гедоністичні моделі поза тілесним досвідом, такі як хобі, свідомий вибір соціальної ролі, мистецькі практики, кохання, почуття ностальгії та віра в Бога. Оскільки ці практики не обов'язково зумовлені гедонізмом, дисертант уважно досліджує специфіку психологізму та модель персонажа, націленого на ескапізм або задоволення духовних потреб. Дисертант також звертає увагу на такі наративні особливості як іронія та діалогізм.

Загальні висновки логічно випливають із проведеного дослідження, формулюючи основні результати та визначаючи значення їх для оцінки сучасного літературного процесу.

8. Дотримання академічної доброчесності

Запропоновані у дисертації положення є самостійними, оригінальними та продуманими. Опрацювання теоретичних джерел є критичним і творчим. Аналіз тексту роботи дозволяє констатувати, що **норм академічної доброчесності дотримано** в повному обсязі.

9. Дискусійні положення та зауваження

Дисертаційна праця Юрія Тельця вносить у літературознавство новаційну і перспективну ідею, що передбачає зміну фокусу дослідницької уваги. Ця ідея ретельно виписана дисертантом, як така, що постає з логічного розвитку вже наявних літературознавчих підходів та концепцій. Для її опису і обґрунтування дисертант використовує класичну методологію. Водночас, певні положення дослідження потребують уточнень і пояснень.

1. Дисертант розлого і детально викладає основоположні ідеї постколоніальної критики, зокрема приділяючи окрему увагу орієнталізму, який цілком непродуктивний для аналізу української культури. Натомість оминає увагою праці М.Шкандрія та М.Павлишина, хоч і згадує їх у переліках. Проте аналіз концепцій цих дослідників ефективніше продемонстрував би можливості інтерпретації українського постмодернізму крізь призму постколоніалізму, а дискусія з цими авторами зробила б переконливішою тезу дисертанта про потребу оновлення методології, коли постколоніальні студії застосовують для аналізу української літератури. Також для вирішення поставлених дисертантом завдань непроминальною працею мала б бути книга Віталія Чернецького «Mapping Postcommunist Cultures: Russia and Ukraine in the Context of Globalization (Montreal: McGill—Queen's University Press, 2007)», яка також розглядає взаємодію постколоніалізму та посттоталітаризму.

Схильність надавати перевагу класичним працям над останніми дослідженнями спостерігається у всій роботі. Дисертант багато уваги приділяє античним працям про гедонізм і недостатньо – сучасним попри те, що давньогрецькі тексти навряд чи впливають на формування моделі персонажів постмодерних текстів (принаймні, дисертант не вказує на прямі звернення).

2. Моя друга заувага стосуватиметься дизайну дослідження. Дисертант розглядає тілесні практики задоволення у другому розділі, розподіляючи матеріал у такий спосіб: 1) розуміння тілесності у сучасній культурі, 2) представлені види тілесних задовольень у тексті, 3) способи художньої

реалізації гедоністичної моделі тілесності, яким є хронотоп і множина локусів. У третьому розділі дисертант розглядає позатілесні типи задоволення, також ідучи від сучасного розуміння поняття через представлення видів позатілесного задоволення до естетичних ресурсів цього представлення, якими стають особливості нарації та психологізму. Видається, що в такий спосіб у роботі виникають лакуни. Локалізувавши питання нарації і психологізму у третьому розділі, дисертація оминає питання про специфіку оповіді про персонажа, схильного до тілесних задоволень, як і про особливості зображення його психіки. Так само і невдала локалізація розгляду хронотопу у другому розділі змушує автора побіжно звертатися до цього питання у третьому, інакше видавалося б, що позатілесні задоволення перебувають поза будь-яким хронотопом.

3. Розгляд хронотопу і локусів міг би бути переконливішим і системнішим, якби дисертант поставив собі завдання встановити відповідність між видами задоволення (тілесного і позатілесного) та локусами, у яких вони реалізуються. Також перспективним видається аналіз множини географічних локусів: дисертант так цікаво пише про Париж як локус задоволення, що мимоволі виникає питання про специфіку Станіслава як такого локусу (у романі Андрухович) чи Харкова (у Жадана). Аналіз чинників культури, що формують сучасне сприйняття українських міст як місць задоволення певного типу, поглибив би постколоніальну проблематику роботи. Те саме можна сказати і про характеристику ширших просторів: сама назва «Фелікс Австрія» провокує на роздуми про гедонізм як компонент ностальгічних уявлень про щастя в колишній імперії; а «Рік розпусти Клауса Отто Баха» спонукає поміркувати про сприйняття України.

4. І наостанок варто зауважити, що в роботі присутні прикрі одруки на зразок: «вже у 1922 році О. Єфименко опублікував нарис історії України» (с.34) – йдеться про Олександру Єфименко, яка померла 1918 року, а згадану працю опублікував Д.Багалій; «аналізують ідеї Марка й Енгельса» (с. 110), «відчуєш себе справжнім українцем!» (с. 119) – мало бути «чоловіком», та

інші. Ці прикрі недогляди не применшують значення отриманих дисертантом результатів, однак перешкоджають невимушеності сприйняття їх.

Висловлені коментарі і зауваги не впливають на позитивну оцінку роботи Юрія Тельця, вони спонукають дисертанта до аргументування своїх рішень, уточнення окремих положень та дискусії довкола інших.

10. Загальна оцінка дисертації

Попри зазначені дискусійні положення та зауваження, слід визнати, що дисертація Юрія Тельця виконана на належному теоретичному та методологічному рівнях, робота містить актуальні та перспективні для сучасного літературознавства ідеї, новизна та практичне значення яких не викликає сумніву. Дисертація Юрія Володимировича Тельця повністю відповідає вимогам МОН України до наукових праць дослідницького жанру.

Дисертація «Гедонізм як посттоталітарна літературна стратегія (на матеріалі сучасної української прози)» є завершеною науковою працею, а отримані автором, Тельцем Юрієм Володимировичем, результати є новими та науково обґрунтованими.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п.6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р.№40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор Тельць Юрій Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доцент кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук, доцент

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554

ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС
ЗАСВІДЧУЮ

Сніжана Жигун
(підпис)
17.07.2023

Сніжана ЖИГУН